

Cuprins

CUVÂNT ÎNAINTE	7
1. LITERATURA ROMÂNĂ VECHĂ	13
1.1 Mituri și legende populare românești	14
1.2. Specii ale epicii populare și culte în versuri și proză	14
1.3. G. Călinescu despre cele patru mituri ale tradiției literare românești: Traian și Dochia, Zburătorul, Meșterul Manole, Miorița.....	17
1.4. Limbile scrise pe teritoriul țării noastre	23
1.5. Literatura religioasă, istorică și de învățături. Primele manuscrise și tipărituri	24
1.6. Literatura istorică în Moldova și Țara Românească (Gr. Ureche, M. Costin, Ion Neculce, D. Cantemir, Stolnicul Constantin Cantacuzino, Radu Popescu).....	27
2. GENURI ȘI SPECII LITERARE.....	33
2.1. Clasificarea genurilor și speciilor literare.....	34
2.2. Specii majore ale genului epic	39
2.3. Alte specii ale genului epic.....	40
2.4. Specii ale genului liric	41
2.5. Specii ale genului dramatic	42
2.6. Criterii de caracterizare a genurilor literare	43
2.7. Moduri sau modalități de expunere literară	44
3. LITERATURA ROMÂNĂ PREMODERNĂ ȘI MODERNĂ.....	49
3.1. Iluminismul și Școala ardeleană.....	50
3.2. Scurt istoric al Transilvaniei	54
3.3. Începuturile poeziei în Țara Românească și Moldova	56
3.4. Literatura română din perioada pașoptistă. Dezvoltarea culturii, învățământului, presei, literaturii (Cezar Bolliac, Alecu Russo, Grigore Alexandrescu, Costache Negruzzi, Dimitrie Bolintineanu, Vasile Alecsandri).....	58

3.5. Scriitori români de după revoluția din 1848 (Alexandru Odobescu, Nicolae Filimon, Bogdan Petriceicu Hașdeu).....	66
4. JUNIMEA ȘI JUNIMISMUL. TITU MAIORESCU. ETAPE ÎN EVOLUȚIA ESTETICĂ A LITERATURII ROMÂNE	69
4.1. Scurt istoric.....	70
4.2. Viața și opera lui Titu Maiorescu	71
4.3. Activitatea de îndrumător estetic	72
5. MARI CLASICI AI LITERATURII ROMÂNE	77
5.1. Mihai Eminescu	78
5.1.1. Viața și opera.....	78
5.1.2. Luceafărul	80
5.1.3. Atât de fragedă.....	84
5.2. Ion Creangă.....	87
5.2.1. Viața și activitatea.....	87
5.2.2. Amintiri din copilărie	87
5.2.3. Povestea lui Harap Alb.....	90
5.3. Ion Luca Caragiale.....	93
5.3.1. Universul comic.....	93
5.3.2. Arborele genealogic și opera	99
5.3.3. O scrisoare pierdută	101
5.3.4. Funcția și aspectele comicului în opera lui Caragiale	105
5.4. Ioan Slavici	108
5.4.1. Viața și lumea prin care a trecut	108
5.4.2. Opera.....	110
5.4.3. Moara cu noroc.....	112
6. CURENTELE LITERARE.....	117
6.1. Definiție	118
6.2. Romantismul românesc.....	120
6.3. Curente literare la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX. Realismul.....	122
6.4. Curente moderniste sau avangardiste.....	126
6.4.1 Simbolismul.....	126

Cuprins

6.4.2. Expresionismul.....	132
6.4.3. Suprarealismul.....	135
7. LITERATURA ROMÂNĂ ÎN PERIOADA INTERBELICĂ.	
PROZA, POEZIA, DRAMATURGIA, CRITICA LITERARĂ.....	139
7.1. Publicistica literară.....	140
7.2. Sub semnul modernității. Eugen Lovinescu și teoria sincronismului.....	142
7.3. Tradiționalism și modernism în literatura interbelică (G. Coșbuc, Vasile Voiculescu, Ion Pillat, O. Goga).....	144
7.4. Proza interbelică.....	153
7.4.1. Mihail Sadoveanu, Viața și opera.....	154
7.4.1.1. Baltagul.....	159
7.4.2. Liviu Rebreanu, viața și opera.....	161
7.4.2.1. Ion.....	163
7.4.2.2. Pădurea spânzuraților.....	167
7.4.3. Camil Petrescu, viața și opera.....	172
7.4.3.1. Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de război.....	173
7.4.4. G. Călinescu, viața și opera.....	180
7.4.4.1. Enigma Otiliei.....	181
7.4.5. Mircea Eliade, date bio-bibliografice.....	187
7.5 Modernismul poetic.....	192
7.5.1. George Bacovia, date bio-bibliografice.....	193
7.5.2. Tudor Arghezi, miracolul poeziei moderne.....	197
7.5.3 Lucian Blaga, poet și filozof.....	209
7.5.3.1. Eu nu strivesc corola de minuni a lumii.....	212
7.5.3.2. Gorunul.....	215
7.5.4. Ion Barbu și ermetismul poetic.....	218
7.5.4.1. Joc secund.....	223
8. NOȚIUNI DE LEXICOLOGIE ȘI CULTIVARE A LIMBII.....	227
8.1. Ramificații istorice, teritoriale, socio-culturale și profesionale ale vocabularului.....	228
8.2. Vocabularul ca sistem. Câmpuri semantice și familia de cuvinte. Categoriile semantice: sinonime, omonime, antonime, cuvinte polisemantice, paronime, eponime.....	229

Sinteze de limbă și literatură română pentru reușita la bacalaureat și în viață

8.3. Formarea cuvintelor în limba română (compunerea, derivarea, schimbarea funcției gramaticale; împrumuturile)	232
9. LITERATURA ROMÂNĂ DIN PERIOADA COMUNISTĂ. ETAPE DIN EVOLUȚIA LITERATURII ROMÂNE SUB COMUNISM	235
9.1. Etapa stalinismului integral (1948 - 1953)	237
9.2. Etapa destalinizării formale (1953 - 1964)	238
9.3. Etapa relativei liberalizări (1964-1971).....	241
9.4. Etapa naționalismului comunist (ceaușist); 1971-1989.....	244
9.5. Mihail Sadoveanu, <i>Nicoară Potcoavă</i>	252
9.6. Marin Preda, <i>Moromeții</i>	256
9.7. Nichita Stănescu, <i>11 elegii</i>	259
9.8. Marin Sorescu, <i>Iona</i>	262
10. LITERATURA ROMÂNĂ CONTEMPORANĂ. POSTMODERNISMUL.....	269
10.1. Modern, modernism, modernitate	270
10.2. Postmodernismul	273
10.3. Radu Petrescu, <i>Oceanul întors</i>	280
10.4. Mircea Nedelciu, <i>Zmeura de câmpie</i>	286
11. NOȚIUNI DE COMPOZIȚIE LITERARĂ, VERSIFICAȚIE ȘI STIL.....	291
11.1. Conținutul operei literare: temă, idee, motiv, subiect, personaj	292
11.2. Organizarea subiectului	293
11.3. Personajul literar	295
11.4. Instanțe ale textului literar: autor, narator, personaj, cititor.	299
11.5. Tipuri de naratori și narațiuni	300
11.6. Noțiuni de versificație și stil.....	303
12. UN MODEL SEMIOTIC DE ANALIZĂ LITERARĂ.....	309
BIBLIOGRAFIE.....	317

Prof. univ. dr. Paul Magheru

**Sinteze de limbă și literatură
română pentru reușita
la bacalaureat și în viață**

Ediția a treia, revizuită și definitivată

Cuvânt înainte

Prezenta prefață la ediția a treia, revizuită și definitivată, a *Sintezelor de limba și literatura română pentru reușita la bacalaureat și în viață*, preia aproape întocmai *Cuvântul înainte* la precedentele ediții cu mici omisiuni și actualizări necesare. Dublul scop al *Sintezelor*, formulat în titlu, ar putea părea prezumțios dacă n-am avea franchețea și sinceritatea să recunoaștem că examenul de bacalaureat reprezintă mai mult decât o evaluare periodică obișnuită, anuală sau la sfârșitul unui ciclu de învățământ (primar, gimnazial, liceal). Bacalaureatul, departe de a fi un scop în sine, intervine într-un moment important din viața unui tânăr, aflat între adolescență și maturitate, hotărâtor pentru orientarea profesională și evoluția sa ulterioară. Nu întâmplător bacalaureatul i se spunea și i se mai spune examen de maturitate. Cuvântul însuși are în componența sa vocabule ale consacării și onorabilității. În latină *bacca*, înseamnă bacă, fruct sau frunză aromatică, de regulă dafin; iar *laurea* se traduce prin laur, dafin, cunună de lauri care servea în antichitate la încoronarea eroilor, poezilor, oratorilor. Semioticianul Umberto Eco (*Come si fa una tesi di laurea*) desemnează prin *laurea* o teză de licență într-un anumit domeniu de specialitate. La noi, diploma de bacalaureat îi dă posibilitate absolventului să-și continue formația intelectuală și profesională într-o instituție de învățământ superior, într-o școală postliceală sau să-și hotărască singur ori consiliat cu responsabilitate civică drumul pe care îl are de urmat în viață.

Sintezele de limbă și literatură română sunt alcătuite în conformitate cu planul de învățământ, programa de bacalaureat și manualele școlare alternative, cu finalități comunicativ-funcționale, care urmăresc formarea de competențe intelectuale și abilități de exprimare corectă și eficientă. Disciplina de limba și literatura română are un rol deosebit de important în edificarea personalității elevilor, în formarea unor deprinderi și abilități care să le asigure accesul postșcolar la învățarea pe toată durata vieții, la integrarea necesară într-o societate bazată pe cunoaștere. Limba, după cum se știe, este expresia lingvistică a gândirii. De regulă, cine gândește bine se exprimă bine și corect. Încă din secolul al XVII-lea, cugetătorul Blaise Pascal ne avertizează că „Cine vrea să gândească bine trebuie să aibă, în mod constant și latent, alături de noțiunea pe care o întrebuințează, și definiția ei”. Pentru cine înțelege bine un lucru cuvintele vin de la sine și poate să-l explice în termenii cei mai simpli. Un rol important în dezvoltarea exprimării îl are lectura directă a unor scrieri științifice sau artistice, recomandate ca modele de exprimare elevată a ideilor și sentimentelor oricât de complicate. Se observă însă în

ultimul timp o tot mai frecventă eludare a lecturilor directe în favoarea mijloacelor electronice de vehiculare rapidă și comodă a informațiilor, a rezumatelor, referatelor sau recenziilor accesate de pe Internet sau calculator. Specialiști în comunicare, chiar Umberto Eco (*De la Internet la Guttemberg*), ne asigură în același timp că, în ciuda unor rivalități de mijloace, de timp și de confort, între Galaxia Guttemberg și Internet, între lectura pe suport de hârtie și receptarea de pe spațiul virtual, relația este de complementaritate. Competiția între cele două galaxii nu poate avea nici învins și nici învingător. În schimb, lectura directă a textului literar, simpatetică, reflexiv-meditativă, eventual cu creionul în mână, privilegiază conținutul inefabil, greu exprimabil al operei literare, ușurează accesul spre natura intimă, imaginativă, fictivă, fantastică, ideală a literaturii ca artă.

În urmă cu 8-9 ani, din anul școlar 2009-2010, o Comisie specială de redactare a subiectelor de bacalaureat, de pe lângă Ministerul Educației Naționale, a început să elaboreze, pe filiere și profiluri, subiecte rezonabile pentru examenul de bacalaureat, mulate pe cunoștințele de limba și literatura română însușite până în clasa terminală de liceu, conform planurilor de învățământ, programelor școlare și manualelor alternative în vigoare. Astfel, primul din cele trei subiecte avea ca suport un text literar studiat sau la prima vedere, cu 9 itemi (puncte, cerințe, sarcini de rezolvat) și era menit să verifice cunoștințele de cultură filologică generală, de limbă și literatură, cu itemi de ortografie și punctuație, vocabular, stilistică, noțiuni de știința literaturii (istorie, critică, teorie literară), unele însușite încă din clasa a V-a. Subiectul al II-lea solicita elevilor să alcătuiască un text sau discurs de tip argumentativ pe o temă dată, care să aibă ca suport un aforism sau maximă, un citat sau o expresie celebră, o situație sau un eveniment oarecare. Subiectul acesta ar putea fi numit eseu sau compunere liberă, fiindcă după cum îi spune și numele (fr. *essayer* – a încerca) el încearcă sau verifică nivelul de cultură generală și de sensibilitate al elevilor, pornind de la o temă dată. Este adevărat că eseul poate fi numit și text sau discurs, dar nu orice text sau discurs este și eseu. Diferența specifică a eseului este dată de subiectivitatea, originalitatea și posibilitatea de exprimare liberă a autorului. Subiectul al III-lea, considerat în mod eronat eseu, le cerea absolvenților să redacteze un eseu și, ca nedumerirea să fie deplină, un eseu structurat după opere literare, care are ca scop verificarea lecturii beletristice și a cunoștințelor de știința literaturii, de istorie, teorie și critică literară, legate de textele studiate. Subiectul verifica, deci, lectura, înțelegerea și interpretarea cunoștințelor de literatură română acumulate de-a lungul anilor, având evident un caracter reproductiv și nu creator. Elevii și profesorii s-au obișnuit cu subiectele și testele simulative, iar rezultatele și procentul de promovabilitate a bacalaureatului au crescut simțitor de la an la an.

Personal, pentru a veni în sprijinul absolvenților și ca o promoție a învățământului superior, am oferit câțiva ani consultații gratuite de limba și literatura română pentru bacalaureat și admiterea la facultate, până când, din anul școlar 2017-2018, un Ordin al ministrului a schimbat radical structura, conținutul și cerințele subiectelor, cu pretenția de a le face mai ușoare, dar în dauna calității învățământului, a culturii lingvistice și literare a absolvenților de liceu. Am hotărât atunci ca în locul consultațiilor să elaborez aceste Sinteze, asigurându-i pe elevi că, dacă parcurg bibliografia minim necesară a operelor literare și citesc această carte, pot obține la bacalaureat calificative peste 9, lucru care s-a și confirmat, în proporție de 100%, pe baza unui test cu absolvenți care au acceptat și respectat pariul cu maturitatea și seriozitatea. Noua formulă a examenului de bacalaureat, din păcate, pornește de la prezumția greșită, aproape jignitoare, de analfabetism funcțional al absolvenților de liceu. Ea are la bază un Test al Programului pentru Evaluarea Internațională a Elevilor (PISA), conform căruia 42% dintre elevii români nu înțeleg textul citit și se blochează la aritmetica de bază, în condițiile în care media europeană este de 20%, dar fără să se țină cont de faptul că testul s-a făcut pentru elevi de 15 ani și că de la această vârstă ei mai parcurg încă o treaptă importantă a învățământului liceal. Drept urmare, pornind de la prezumția de analfabetism funcțional, inaplicabil absolvenților de liceu, subiectul I, pe baza unui text nonliterar (deși suntem la un examen de literatură română) verifică dacă absolventul știe să citească și să explice ceea ce a înțeles. Din același subiect cu cinci întrebări sau sarcini de lucru, considerat item obiectiv A, se desprinde un alt item B, subiectiv, și se cere redactarea unui text argumentativ de 150-300 de cuvinte, de tip eseu, pornind de la o afirmație sau informație din textul de bază. Deși se face precizarea că elevii pot apela la experiența personală sau culturală, libertatea de gândire și exprimare este limitată de obligația de a se raporta la informațiile din fragmentul extras. Raportarea obligatorie la textul de bază îl privează pe elev de a-și etala propria personalitate și întreaga sa educație formală (din școală), non-formală (din afara școlii) și informală (din mai multe medii, pe căi diferite). Partea a doua din subiectul întâi ar corespunde subiectului al doilea din vechea formulare, care era mai potrivită pentru o compunere liberă sau eseu și care proba mai bine originalitatea de gândire și simțire a elevului. Subiectul al II-lea, același pentru toate filierele, profilurile, specializările, ca și subiectul I, are ca suport un text literar prin care se cere a se ilustra o noțiune sau un concept de teorie literară (gen, specie, curent literar, noțiuni de compoziție, versificație și stil), ceva asemănător cu subiectul I din vechea formulare. Subiectul al III-lea, diferențiat în funcție de filieră, profil, specializare constă în elaborarea unui eseu (din nou aceeași denumire improprie când este vorba de o compunere reproductivă după un text literar) de minimum 400 de cuvinte și vizează aspecte de analiză tematică, structurală, stilistică a

Sinteze de limbă și literatură română pentru reușita la bacalaureat și în viață

operelor ce aparțin scriitorilor canonici, curentelor culturale/literare, speciilor literare și/sau tipurilor de texte menționate în programa școlară.

Nu este exclus ca în viitor să apară și alte formulări ale subiectelor de bacalaureat. Ameliorările și recomandările sunt posibile oricând, dar niciodată în dauna conținutului, a culturii lingvistice și literare strict necesare unui absolvent de liceu. În ce ne privește, pornind de la acest postulat, am alcătuit un fel de *vademecum* (lat. mergi cu mine), însoțitor, călăuză, îndrumător, îndreptar, ghid, carte sau manual, care să-l orienteze pe cititor prin întreaga materie de limba și literatura română, cuprinsă în programa de bacalaureat. Această carte, valabilă pentru oricine și oricând, a fost concepută pe termen lung, adică la prezentul etern, având în vedere că materia limbii și literaturii române, mereu aceeași, nu se schimbă după capriciile vremurilor, responsabililor sau managerilor de ocazie, nici măcar după fiecare generație. Scrisă pentru tineri sau nepoți, ea nu putea fi mult diferită de ceea ce au învățat bunicii sau părinții lor. Sintezele noastre încredințate tiparului au fost alcătuite într-o manieră comodă, adică de carte făcută din cărți, din conspecte și notițe încă de când eram student, din lecturi personale, de beletristică, istorie, teorie și critică literară, din consultarea manualelor școlare alternative, din experiența proprie didactică și științifică în învățământul superior. Considerăm toate aceste achiziții ca pe un bun comun și, din moment ce ca profesor, bunic sau părinte nu ne arogăm nici un dram de originalitate, utilizarea lor poate fi scuzată și acceptată în scopul înalt și bun al reușitei tinerilor la bacalaureat și în viață. Genul acesta compozit (amestecat), de scrieri se numea încă din antichitate miscelaneu, florilegiu, fagure, corn al abundenței, antologie, marginalii și erau lăsate moștenire tinerilor spre a le servi drept instrucție, edificare intelectuală și desfătare sufletească. Noi am preferat termenul de *Sinteze* fiindcă nu și-au propus să fie o carte de performanță individuală, ci prin maniera în care a fost concepută și elaborată, un îndreptar sau călăuză de stringentă necesitate didactică. Forme de cunoaștere reproductivă precum rezumatul, conspectul, referatul, recenzia, parafraza, compilația, fără mari contribuții personale, pot fi acceptate și practicate până la un anumit nivel al pretenției de originalitate științifică creatoare. Ne-am străduit, și sperăm să fi reușit, să alcătuiim o istorie reprezentativă a literaturii române în evoluția ei estetică de la origini la postmodernismul de astăzi, însoțită de aspecte adiacente de teorie, critică literară și de cultivare a limbii, cerută de programa de bacalaureat, într-o singură carte, concisă, clară și pe înțelesul tuturor.

Pentru a veni în sprijinul candidaților la bacalaureat, pentru a economisi timp, materiale și efort, îndreptarul nostru didactic sintetizează în 12 capitole, detaliate în cuprins, întreaga materie de limba și literatura română, regăsită în subiectele de examen, însoțită în învățământul gimnazial și liceal, după caz, pe filiere și profiluri, real și umanist,

tehnologic, vocațional. Sintezele de limbă și comunicare, la toate nivelurile ce privesc cultivarea limbii, le-am integrat printre capitolele de literatură, unde ni s-a părut că se potrivesc cel mai bine, că facilitează sau complinesc sintezele între care sunt intercalate. Metoda de interpretare și valorizare a operelor literare, obișnuită în învățământ și critica literară, rămâne constant comentariul și analiza literară, redusă în foarte puține cazuri la o prezentare succintă a operei. Analiza literară, după cum se știe, este o separare a operei în părți componente de conținut și formă, pentru a-i cunoaște mai bine structura și funcționarea estetică. Analiza literară respectă în linii generale câteva etape mai importante care cu greu pot fi evitate: scurte informații istorico-literare despre operă și scriitor, elemente de conținut, tema, ideea, prezentarea subiectului pe scurt, analiza personajelor, aspecte de formă, organizarea subiectului, moduri de expunere, dacă opera este în proză sau versuri, mijloace și procedee artistice, imagini artistice, elemente de versificație și stil, valori stilistice și literare. În final oferim un model de analiză semiotică totală a operei, din moment ce semiotica este știința generală a semnelor, inclusiv a literaturii ca semn artistic.

Programa de bacalaureat nu omite să notifice că studiul monografic al scriitorilor, nici măcar al celor canonici, nu este obligatoriu. În ceea ce-i privește pe așa-numiții scriitori canonici, 17 la număr, de la geniul titular al spiritului național Mihai Eminescu la Nichita Stănescu sau Marin Sorescu, aceeași programă pretinde cunoașterea cel puțin a unui text reprezentativ din opera acestora. Nici noi, nici manualele școlare n-am ezitat să oferim minime date bio-bibliografice aproape în legătură cu toți scriitorii. Aceasta pentru că în realitate nu există o autonomie absolută între scriitor și operă, oricâte procedee de mascare artistică a paternității s-ar folosi. Orice creație artistică este în mod necesar produsul unui conflict existențial, unei nemulțumiri de sine și de alții, unei aspirații spre un ideal superior de umanitate. De aceea, fiecare operă, fidelă propriei sale naturi, nu lipsită de finalități estetice, religioase, moralizatoare, poate oferi o lecție de viață, un comportament demn de urmat, un stimulent spre desăvârșire, ca adjuvant al reușitei în viață.

Bibliografia beletristică, lingvistică și literară, studiile de istorie, teorie și critică literară, manualele școlare mai vechi și mai noi, enumerarea cărora ar depăși dimensiunea acestei cărți, rămâne, după cum am motivat, implicită, pe alocuri explicită, notată pentru comoditate între paranteze, dar numai în situații în care am considerat că ar merita o aprofundare personală a unor teme. Obișnuitele glosare sau indici de cuvinte, de nume, de neologisme mai puțin cunoscute le-am clarificat de asemenea, pentru a nu îngreuna infrastructura lucrării, tot între paranteze, de regulă prin sinonime sau explicații etimologice.

Sinteze de limbă și literatură română pentru reușita la bacalaureat și în viață

Sintezele noastre de limbă și literatură română, cu S de la Sirene, după cum sugerează și coperta – nimfe ale mării, care vrăjeau cu glasul lor corăbierii – sperăm să-i ademească pe cititori fără pericolul de a se lovi de vreo stâncă sau, la nevoie, își pot astupa urechile cu ceară ca vâslașii rătăcitorului Odiseu (Ulise), ca să-l asculte numai pe profesorul lor de limbă și literatură română Orfeu, care poate întrece cu cântecele sale orice tentație. Am dorit, printr-o singură carte accesibilă tuturor, să demonstrăm că bacalaureatul nu este chiar atât de dificil pe cât se pare. Acest examen nu trebuie privit ca o sperietoare, nici măcar ca un rău necesar. Tratat cu conștiințiozitate și perseverență el poate deveni nu numai foarte accesibil, dar și un prilej de afirmare a capacităților intelectuale și spirituale ale unui tânăr în prag de maturitate. Se cer pentru aceasta îndeplinite câteva condiții cumulate progresiv. În primul rând, să ai curajul și responsabilitatea să te prezinți la un examen necesar, obligatoriu. Să fii exigent cu sine și cu alții. Să ai încredere în tine. Să știi să-ți valorifici creator și reproductiv cunoștințele de limbă și literatură română acumulate până la bacalaureat. Să nu eludezi lectura directă a textelor minim cerute. Să fii cinstit. Să dorești să dai un sens util vieții ce te-așteaptă. Pentru absolvenții cu diploma de bacalaureat, obținută prin efort susținut, fără a-și neglija drepturile, dar nici obligațiile tinereții, porțile viitorului rămân în permanență larg deschise.

Prof. univ. dr. Paul Magheru